

De RoSa-factsheets maken u wegwijs in het gelijke kansenlandschap in Vlaanderen. Telkens wordt er op een bepaald terrein nagegaan wat de situatie is. Zowel bredere thema's als meer specifieke krijgen aandacht, naargelang de relevantie en/of beschikbaarheid van informatie en het voorhanden zijn van cijfermateriaal. Bedoeling is niet zozeer volledigheid te bieden maar wel op een overzichtelijke en toegankelijke manier de positie van de vrouw in Vlaanderen te schetsen. RoSa is sinds 1978 in Vlaanderen hét adres voor informatie en documentatie over gelijke kansen, emancipatie en vrouwenstudies in binnen- en buitenland.

Nr. 27 • aug 2003

Feministische denkers, deel 2: Simone de Beauvoir

Simone de Beauvoir (1908 - 1986) is ongetwijfeld één van de belangrijkste feministische denkers van deze tijd. De publicatie van De tweede Sekse in 1949 maakte haar tot icoon van de vrouwenbeweging. Baanbrekend zijn haar ideeën over de vrouw als Ander en haar pleidooi voor onafhankelijkheid. Haar ideeën waren en zijn nog steeds controversieel. Haar werk is even vaak bejubeld als verguisd.

Leven en werk

De levensloop van Simone de Beauvoir is op zich al een voorbeeld van haar filosofie. Tegen de tijdsgeest in, leidde zij een autonoom leven als vrouw, als schrijfster en als filosofe. Zij weigerde zich te conformeren naar de normen van de burgerlijke maatschappij. Economische zelfstandigheid, zo schreef ze, is de belangrijkste voorwaarde voor vrouwen om zichzelf als individuen te realiseren.

De Beauvoir groeit op binnen een gegoed, burgerlijk, katholiek gezin. Haar ouders hebben een passie voor theater en er komen veel artiesten en intellectuelen over de vloer. Zij en haar zus worden van jongsaf aan gestimuleerd om zich intellectueel te ontwikkelen.

Na het doorlopen van een katholieke meisjesschool, gaat Simone de Beauvoir filosofie studeren aan de Sorbonne. Het katholieke geloof heeft ze ondertussen afgezworen. Aan de universiteit leert ze Jean-Paul Sartre kennen en wordt ze opgenomen in een kring van intellectuelen en filosofen waarvan velen later bekendheid zullen verwerven. Na hun studies blijven Sartre en de Beauvoir samen, maar ze besluiten om niet te trouwen en geen kinderen te krijgen. In 1941 publiceert ze haar eerste roman, *L'invitée*, wat haar meteen erkenning als schrijfster oplevert.

Simone de Beauvoir begint *de Tweede Sekse* op 39-jarige leeftijd. Zij denkt erover haar memoires te schrijven en stoot zo op de vraag wat het voor haar betekent om vrouw te zijn. Na wat lectuur over de positie van de vrouw, raakt ze door het onderwerp gegrepen en begint ze haar "boek over vrouwen".

Belangrijk voor een goede lezing van *de Tweede Sekse* is de tijdsgeest. De Beauvoir schreef het boek in volle Koude Oorlog. Er heerste het optimisme van de wederopbouw en Franse vrouwen hadden in 1945 stemrecht verkregen. Tegelijkertijd werd de vrouw als huisvrouw en moeder geïdealiseerd. Het kostwinnersmodel is het ideaal. Vrouwen worden aangespoord om terug te keren naar de haard nu de mannen,

terug van het front, hun posities op de arbeidsmarkt opnieuw konden innemen. *De tweede sekse* sloeg in als een bom. Het boek was, zowel voor links als voor rechts, sensationeel en controversieel. De publicatie van *de Tweede Sekse* is het begin van haar actief engagement in de vrouwenbeweging. Tot haar dood in 1986 zal zij zich actief inzetten voor de gelijkheid tussen vrouwen en mannen.

Filosofisch denkkader: het Existentialisme

De verhouding tussen het feminisme en het existentialisme blijft tot op vandaag problematisch. Het is niet moeilijk in te zien dat het existentialisme met zijn sterke nadruk op vrijheid en individuele keuze een sterke aantrekkingskracht op het feminisme uitoefent. De existentiële filosofie heeft dan ook een belangrijke invloed gehad op het feministisch denken.

Paradoxaal genoeg is het net die nadruk op individuele verantwoordelijkheid die de verhouding zo moeilijk maakt. In existentiële optiek moeten vrouwen zichzelf bevrijden van hun tweederangspositie, de verantwoordelijkheid voor succes of falen ligt bij het individu. Dit soort *Blaming the victim*-feminisme stuit veel vrouwen tegen de borst.

Simone de Beauvoir is het meest uitgesproken voorbeeld van het Existenteel Feminisme. Om haar analyse van de positie van de vrouw te begrijpen moeten we eerst een aantal existentiële concepten schetsen. Vertrekpunt is het existentialistisch denkkader van Sartre's *L' être et le néant* (Sartre:1943).

HET EXISTENTIALISME VAN SARTRE

Sartre maakt een onderscheid tussen het *in-zich-zijn* (*être en soi*) en het *voor-zich-zijn* (*être pour soi*).

Het *en soi* is het zijn van de stoffelijke dingen. Deze zijn op zichzelf, ze zijn *immanent*. Het *pour soi* is het bewustzijn. Het streeft ernaar om zich te overstijgen, om niet louter op zichzelf te zijn, het is *transcendent*. Het *pour soi*, zegt Sartre, richt zich per definitie op de dingen om te zijn, het bestaat enkel uit intentionele strevingen. Eigenlijk is het het tegenovergestelde van het zijn, een niet-zijn, een *néant*.

Het menselijke bewustzijn maakt zichzelf voortdurend als intentionele activiteit. Dit brengt hem bij de kerngedachte van het existentialisme: de mens is fundamenteel vrij. Het bewustzijn ontwerpt zichzelf voortdurend, elk individu heeft de vrijheid om eigen keuzes te maken.

De mens verlangt echter om te zijn (*désir d'être*). Dit verlangen kan niet bevredigd worden, we kunnen niet tegelijkertijd *en soi* en *pour soi* zijn. 'Zijn' kan enkel via de ander (*être pour Autrui*) slechts in de ogen van de ander kan ons bewustzijn waargenomen en gespiegeld worden. De mens staat voor een fundamenteel probleem: wij kunnen de ander niet ontmoeten als subject, maar enkel als object, ons bewustzijn is radicaal gescheiden van dat van de anderen.

Le désir d'être kan dus nooit vervuld worden. Het zelf kan enkel verschijnen als negatie van de ander: *ik ben niet de ander*.

Relaties met de anderen zijn per definitie conflictueus (*L'enfer, c'est les autres!*): in de blik van de ander kan ik een object worden, niet alleen voor de ander, maar ook voor mezelf. Er zijn slechts twee keuzes: ik onderwerp mij aan het beeld van de ander, word met andere woorden een object. Of ik maak op mijn beurt de ander tot object.

Relaties tussen mensen nemen volgens Sartre altijd de vorm aan van een object-subject verhouding. Bij elke menselijk contact nemen wij noodzakelijkerwijze één van beide posities aan (maar daarvoor niet noodzakelijk altijd en overal dezelfde).

HET EXISTENTIALISME VAN SIMONE DE BEAUVOIR

Simone de Beauvoir plaatst de man-vrouw verhouding in het licht van de Zelf-Ander relatie. Vrouwen zijn in de geschiedenis steeds tot de *Ander* gemaakt, terwijl mannen

zich steeds als zelf, als subject positioneren. De vrouw is het middel bij uitstek om het mannelijk bewustzijn te erkennen. De vrouw is de *Absolute Ander* waarmee de man zijn zelf kan construeren. De vrouw heeft zich in de loop van de geschiedenis enkel in de positie van de *Ander* ontwikkeld. Deze positie werd haar opgelegd door de man (het mannelijk subject) maar zij heeft ook berust in die positie. Door toe te geven aan haar *désir d'être* heeft de vrouw zich nooit opgeworpen als subject, waarbij ze op haar beurt de man tot *Ander* zou maken.

Gezien haar positie als *Absolute Ander*, als object in haar relatie tot mannen, is de mythe van vrouwelijkheid slechts een projectie en produkt van mannen. De vrouwelijke leefwijze en ervaringen dienen slechts zijn behoeften en niet de hare.

Simone de Beauvoirs filosofie van vrouw als *Ander* is belangrijk omdat ze de nadruk legt op de maakbaarheid van vrouwenlevens. Dit houdt dus ook een mogelijkheid tot verandering in. Vrouwen moeten niet leven volgens de geijkte patronen (gemaakt op maat van mannen), zij hebben de vrijheid en de keuze om zelf hun levensloop te bepalen. *De Tweede Sekse* is een oproep aan vrouwen om de status van *Ander* af te schudden en subject te worden.

De Tweede Sekse

De opzet van *De Tweede Sekse* is niet mis, de Beauvoir wilde de volledige situatie van de vrouw in kaart brengen, op algemeen en persoonlijk vlak. Uitgaande van haar eigen leven, zoekt de Beauvoir naar de manier waarop het vrouw-zijn haar leven bepaalt. Persoonlijke ervaringen en waarnemingen vormen het uitgangspunt voor een analyse van de rol van de vrouw in de maatschappij vanuit verschillende wetenschappelijke invalshoeken (psychologie, economie, geschiedenis en politiek). Deze multidisciplinaire aanpak avant la lettre was op zich al vernieuwend.

Gezien de ambitieuze opzet hoeft het niemand te verbazen dat *De Tweede Sekse* een klepper van 830 pagina's geworden is. Het boek bestaat in feite uit twee boeken, *De feiten* en *Geleefde werkelijkheid*, elk opgedeeld in een aantal delen.

EERSTE BOEK: DE FEITEN

Het eerste boek bestaat uit drie delen: *Lot*, *Geschiedenis* en *Mythen van Vrouwelijkheid*. De Beauvoir opent in *Lot* met een opsomming van de traditionele verklaringen voor de historische suprematie van de man. Na een korte omschrijving van de biologische, psychologische en economische (marxistische) argumenten die doorgaans worden aangehaald, concludeert ze dat deze argumenten op zich geen afdoende verklaring bieden.

In het tweede deel *Geschiedenis* poneert ze een alternatieve, existentiële verklaring voor de onderdrukking van de vrouw: de man heeft de rol van subject kunnen aannemen, de vrouw die van Absolute Ander.

Ze beschrijft ook hoe de vrouw in de positie van Absolute Ander verzeild geraakt is. In het verleden is er een taakverdeling ontstaan tussen mannen en vrouwen. Vrouwen stonden, om biologische (fysieke) redenen, in voor de herhaling van het leven, hadden dus een reproductieve taak. Mannen vervulden een productieve taak, namelijk de verovering van de natuur.

In den beginne werd er aan deze taken geen hogere of lagere waardering toegekend. Gaandeweg echter, kende men een hogere waardering toe aan de productieve taken. Verklaring hiervoor vindt de Beauvoir in de existentiële filosofie. De mens onderscheidt zich van dieren door zijn bewustzijn. Dankzij het bewustzijn kan de mens het leven overstijgen, transcenderen. Dit vermogen komt het best tot uiting wanneer we ons leven op het spel zetten. In dergelijke situaties komen we namelijk oog in oog te staan met het feit dat er zaken zijn die belangrijker worden geacht dan dit leven, die het leven overstijgen. Zo'n situaties komen vooral voor bij de productieve taken bijvoorbeeld in

jacht- of oorlogssituaties. Vandaar dat mannen erin geslaagd zijn de positie van subject te verwerven.

Simone de Beauvoir benadrukt dat deze loop van de geschiedenis niet noodwendig is, maar eerder een toevalligheid. Biologische factoren vormden slechts een aanleiding, die ook tot een andere geschiedenis hadden kunnen leiden.

Eenmaal in de reproductieve rol geduwd, ging het echter van kwaad tot erger voor vrouwen. De genadeslag, zegt de Beauvoir, kwam er met het ontstaan van het huwelijk, het privé-eigendom en het (erf)recht. De vrouw verliest van dan af ook op economisch vlak haar vrijheid.

Het derde deel, **Mythen van Vrouwelijkheid**, is een inventarisering van de voorstellingen die mannen van vrouwen gecreëerd hebben.

Om de rol als *Ander* te vervullen kreeg de vrouw in de loop van de geschiedenis een enorme hoeveelheid eigenschappen toegedicht. Getuige het groot aantal, vaak tegenstrijdige, *iconen van vrouwelijkheid*: de madonna, de hoer, de onschuldige, de heks, de moeder, de boze stiefmoeder,...

De Beauvoir spreekt van de *mythe van het Eeuwige Vrouwelijke*. De vrouw als projectie van het stoffelijke en de Natuur.

Mythen van vrouwelijkheid zijn vaak sterker dan de ervaringen van werkelijke, levende vrouwen. Wanneer vrouwen een gedrag vertonen dat niet overeenstemt met de mythen van vrouwelijkheid, worden niet deze mythen in vraag gesteld maar wordt integendeel de vrouw in kwestie verweten 'onvrouwelijk' te zijn.

Biologische en anatomische verschillen, zo besluit de Beauvoir, mogen geen aanleiding geven tot discriminatie. Het doorprikken van de mythe van het Eeuwige Vrouwelijke is een goede zaak voor vrouwen én mannen.

TWEEDE BOEK: GELEEFDE WERKELIJKHEID: 'ON NAÏT PAS FEMME, ON LE DEVIENT'

Het tweede boek beschrijft de subjectieve belevingswereld van de vrouw (in de jaren '40!). Het bestaat uit vier delen: *vorming*, *situatie*, *rechtvaardigheden* en *op weg naar bevrijding*.

In het deel **Vorming** zet de Beauvoir haar socialisatietheorie uiteen. De opvoeding legt meisjes de identiteit van Absolute Ander op. Meisjes worden in hun opvoeding gesterkt in 'vrouwelijke' eigenschappen, het omgekeerde gebeurt bij jongens. Terwijl jongens de kans krijgen zich werkelijk op iets toe te leggen, zijn meisjes vanaf 15 jaar erop gericht een geschikte echtgenoot te zoeken. Dit belet hen andere interesses volwaardig uit te bouwen.

Ook de inwijding in de seksualiteit is vaak problematisch. De vrouw mag zich niet actief opstellen. De man neemt, de vrouw geeft zich.

Situatie schetst de leefsituatie van vrouwen (ten tijde van *De Tweede Sekse*). Simone de Beauvoir beschrijft de factoren die het leven van vrouwen bepalen en de manier waarop ze volgens haar de vrouw in de objectrol duwen.

Eerst en vooral is er het *huwelijk*. In het traditioneel huwelijk wordt de vrouw wederhelft, terwijl de man, die wettelijk en economisch het hoofd van het gezin is, autonoom blijft. De man heeft de vrijheid te kiezen al dan niet te huwen, een ongehuwde vrouw daarentegen wordt een paria.

Ook het *huishouden* houdt de vrouw in immanentie. De sisyphus-taak die het huishouden is, frustreert de vrouw en houdt haar klein. De huishoudelijke realisaties van de vrouw lijken klein in het licht van de prestaties van de man. Zolang de man de economische verantwoordelijkheid van het paar blijft dragen, is gelijkwaardigheid een illusie.

En dan is er het *moederschap*. Het moederschap, benadrukt de Beauvoir, is met de opkomst van anticonceptie een keuze en niet langer een biologisch lot. Ze klaagt ook de schijnheilige houding van de overheid ten opzichte van abortus aan. (Ze zal later ook één van de ondertekenaars zijn van het befaamde manifest 343, waarvan de

ondertekenaars toegeven dat ze een illegale abortus hebben ondergaan, of eraan meegewerkt hebben.) Het hebben van kinderen is ambigu, ze zijn voor vrouwen zowel een verrijking als een verarming. De houding ten opzichte van kinderen is vaak gevaarlijk, zegt de Beauvoir. Via de kinderen worden de frustraties gecompenseerd. Vrouwen kneden hun kinderen vaak volgens een model, met alle gevolgen vandien. Bovendien legt de meerderheid van vrouwen het eigen lot op aan hun dochters. De *menopauze*, meent de Beauvoir, zou een opluchting moeten zijn, een verlossing van lichamelijke ongemakken. Voor veel vrouwen betekent dit echter een crisis in hun leven. Al deze factoren beïnvloeden elkaar, de tegenstrijdige verlangens en eisen beletten een harmonieus leven. Bovenstaande factoren sluiten de vrouw in *immanentie* op.

Het stuk *Rechtvaardigingen* beschrijft de strategieën die vrouwen gebruiken om aan hun lot te ontkomen. Ze vat ze samen in een drietal houdingen: de narcistische, de verliefde en de mystieke houding.

In *Op weg naar de bevrijding* tenslotte geeft de Beauvoir een stand van zaken. Het hebben van stemrecht en het uitoefenen van een beroep is niet voldoende om de bevrijding van de vrouw te bewerkstelligen. Een aantal zaken zijn evenwel positief aan het evolueren. Simone de Beauvoir eindigt *De Tweede Sekse* met een oproep aan mannen en vrouwen om de strijd niet te staken.

Feministische respons op De Tweede Sekse

TOEN

Bij het verschijnen in 1949 kreeg *De Tweede Sekse* felle kritiek zowel van links als van rechts. Van rechts omwille van haar houding ten opzichte van het huwelijk, moederschap en abortus, van links omdat arbeidsters niet zaten te wachten op de Beauvoirs oproep tot economische zelfstandigheid.

De Beauvoirs nadruk op individuele keuze en vrijheid was echter van het begin af aan een voorbeeld en oogopener voor vele vrouwen. Haar ideeën waren van grote invloed voor het emancipatorisch ideeëngoed van de tweede golf feministen. Het recht op arbeid (en gelijke beloning hiervoor!) en de gelijkwaardigheid tussen man en vrouw werden de pijlers van hun strijd.

Simone de Beauvoir was een inspiratiebron voor veel vrouwen, niet alleen door *De Tweede Sekse*, maar ook door het voorbeeld van haar eigen leven. Ze bracht het idee van de gelijkwaardige vrouw dagelijks in de praktijk.

VANDAAG

Hoewel niemand het belang van *De Tweede Sekse* ontkent, krijgen de ideeën van Simone de Beauvoir de laatste jaren scherpe kritiek van feministen. Vooral de ontkenning van de verschillen tussen mannen en vrouwen en de negatieve houding ten opzichte van het vrouwelijke worden haar verweten.

Een aantal zaken uit *De Tweede Sekse* zijn zonder meer niet meer houdbaar. De Beauvoirs houding ten opzichte van **huwelijk en moederschap** zijn voorbijgestreefd. Vandaag staat het al heel wat verder met de persoonlijke en juridische vrijheid van vrouwen. Dat moederschap een keuze is, is voor vrouwen vandaag een evidentie. Het is echter een keuze die veel vrouwen bewust blijven maken.

Simone de Beauvoirs **verklaring voor de onderdrukking van de vrouw** is vanuit cultureel-antropologisch standpunt problematisch. De positie van vrouwen is anders doorheen verschillende culturen, er is te weinig aandacht voor de verschillen tussen vrouwen.

Bovendien is de sterke nadruk op biologische oorzaken moeilijk te verteren. De

paradoxa spanning tussen de maakbaarheid van mensenlevens enerzijds en het biologisch determinisme anderzijds is niet houdbaar.

Fundamenteler is de kritiek vanuit **verschilfeministische** hoek. Verschilfeministen streven naar de erkenning van de verschillen tussen mannen en vrouwen. Het **gelijkheidsdenken** van de Beauvoir stuit dan ook velen tegen de borst. Zij vinden dat de Beauvoir in haar pleidooi voor gelijkheid tussen mannen en vrouwen het mannelijk model tot norm verheft. De heersende normen en waarden worden te weinig op de korrel genomen. De Beauvoir focust teveel op het bekomen van gelijkwaardigheid en niet op het veranderen van de maatschappij.

Ook de negatieve houding ten opzichte van het **vrouwenlichaam** klinkt vrouwen vandaag vreemd in de oren. De meeste lichamelikheden zijn er voor Simone de Beauvoir om overstegen te worden. Vrouwen vandaag eisen terecht een plaats op voor de vrouwenlijkheid en het vrouwenlichaam.

Het **ontbreken van een collectieve strategie** is voor veel feministische critici een zwakte in de Beauvoirs filosofie. De nadruk op individuele oplossingen leverde de kritiek op dat dit enkel voor sterke, hoogopgeleide, gegoede vrouwen geldt.

De Tweede Sekse wordt kortom vaak geroemd voor de beschrijving van de onderdrukking van de vrouw, maar minder voor de voorgestelde oorzaken en oplossingen.

Toch blijven een aantal zaken na al die jaren overeind: dat biologische redenen een belangrijke factor zijn in het ontstaan van de asymmetrische verhoudingen tussen mannen en vrouwen, wordt nu algemeen aanvaard. Ook de rol van de opvoeding in het 'maken' van mannen en vrouwen houdt nog steeds stand. Van blijvende invloed is ook de multidisciplinaire aanpak. Nog steeds (of steeds meer) gaat de feministische theorievorming uit van een complex van verklaringen.

ALS VROUW WORDT JE NIET GEBOREN, JE WORDT VROUW

Het grote belang van *De Tweede Sekse* is dat het vrouwen heeft duidelijk gemaakt dat er een keuze is, dat ze zelf hun lot in handen kunnen nemen. Dat een aantal zaken uit *De Tweede Sekse* vandaag de dag een evidentie zijn, is mede dankzij de persoonlijkheid en de ideeën van Simone de Beauvoir.

Samenstelling - Mieke Maerten

Bronnen

- Ceton, Carolien. Simone de Beauvoir: een verhaal apart: een kennismaking met haar Filosofie. [S.I.]: DAMON, [2000].
- De Beauvoir, Simone. De tweede sekse. Utrecht: Bijleveld, 2000.
- Van Haegendoren (e.a.), Mieke. Vrouw word je niet geboren: de tweede sekse 50 jaar later. Brussel: IMAVO, 1999.
- Vintges, Karen. Filosofie als passie, Het denken van Simone de Beauvoir. Amsterdam: Prometheus, 1992.

Meer lezen?

- Meer literatuur over Simone de Beauvoir vind je bij RoSa onder het trefwoord De Beauvoir, Simone.
- Literatuur van de hand van Simone de Beauvoir vind je onder auteur De Beauvoir, Simone.